

O'ZBEK QADIMIY ISMLARIDA MIFOLOGIK VA DINIY MOTIVLAR

Allaberganova Rayxon Olimovna
Xorazm Ma'mun akademiyasi doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek qadimiy ismlarida uchraydigan mifologik va diniy motivlarning shakllanishi, semantik xususiyatlari, tarixiy-madaniy ildizlari va lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda turkiy mifologiya, totemistik qarashlar, kosmogonik tasavvurlar hamda islomiy an'ana asosida yuzaga kelgan antroponimlar ilmiy jihatdan yoritiladi. O'zbek nomlash tizimida sakral, himoyaviy va ramziy ma'nolar ustuvor bo'lib, ular xalqning dunyoqarashi va e'tiqod tizimini aks ettirishi asoslab beriladi.

Annotation: This article analyzes the formation, semantic features, historical-cultural roots and linguo-cultural features of mythological and religious motifs found in ancient Uzbek names. The study scientifically illuminates anthroponyms that arose on the basis of Turkic mythology, totemistic views, cosmogonic ideas and Islamic tradition. It is argued that sacral, protective and symbolic meanings are predominant in the Uzbek naming system, reflecting the worldview and belief system of the people.

Аннотация: В данной статье анализируются формирование, семантические особенности, историко-культурные корни и лингво-культурные особенности мифологических и религиозных мотивов, встречающихся в древних узбекских именах. Исследование научно освещает антропонимы, возникшие на основе тюркской мифологии, тотемистических представлений, космогонических идей и исламской традиции. Утверждается, что в узбекской системе именования преобладают сакральные, защитные и символические значения, отражающие мировоззрение и систему верований народа.

Kalit so'zlar: onomastika, antroponim, mifologiya, diniy motiv, teofor ism, turkiy e'tiqod, islomiy an'ana, kosmogoniya, totemizm, sakral ma'no.

Keywords: onomastics, anthroponym, mythology, religious motif, theophoric name, Turkic faith, Islamic tradition, cosmogony, totemism, sacred meaning.

Ключевые слова: ономастика, антропоним, мифология, религиозный мотив, теофорное имя, тюркская вера, исламская традиция, космогония, тотемизм, сакральное значение.

O'zbek xalqining qadimiy ismlari ko'p qatlamli tarixiy taraqqiyot mahsulidir. Ular ibtidoiy diniy tasavvurlar, turkiy mifologik qarashlar, zardushtiylik unsurlari hamda islomiy e'tiqod ta'sirida shakllangan. Ism insonning shaxsiy belgisi bo'lish bilan birga, jamiyatning ma'naviy hayoti va madaniy xotirasini o'zida mujassam etadi. Onomastika fanida antroponimlar ijtimoiy ong, diniy tasavvur va mifologik tafakkur bilan uzviy bog'liq holda o'rganiladi [4; 15].

Qadimgi turkiy davrga oid o'zbek ismlarida kosmogonik motivlar alohida o'rin tutadi. Turkiy xalqlarning qadimgi e'tiqodida osmon tangrisi — **Tengri** — oliy iloh sifatida e'tirof etilgan. Shu bois Tangriberdi, Tangriqul, Tangriboy kabi ismlar shakllangan. Bu turdagi teofor ismlar ilohiy qudratga yaqinlik va himoya g'oyasini ifodalagan[8;89].

Shuningdek, qadimgi turkiy e'tiqod tizimida tabiat unsurlari muqaddaslashtirilgan. Quyosh, Oy, Olov, Suv kabi tushunchalar hayot manbai sifatida qadrlangan. Shu sababli Oybek, Oybarchin, Quyoshbek, Yulduz kabi ismlar keng qo'llanilgan. Bu nomlar kosmik uyg'unlik va yorug'lik ramzini anglatgan [7; 215].

O'zbek qadimiy ismlarida totemistik motivlar ham muhim ahamiyatga ega. Bo'ri qadimgi turkiy mifologiyada ajdod va himoyachi timsoli hisoblangan. Bo'riboy, Bo'rixon kabi ismlar ana shu mifologik tasavvurlarga borib taqaladi. Arslon, Qoplon, Burgut kabi nomlar kuch-qudrat va jasoratni ifodalagan. Bu hodisa ibtidoiy diniy qarashlar va totemizm bilan bog'liq bo'lib, qadimgi diniy shakllarning izlarini saqlab qolgan [5; 134].

Markaziy Osiyo hududida zardushtiylik dini ham muhim rol o'ynagan. Olov va yorug'likka sig'inish an'analari ayrim ismlarda aks etgan. Masalan, Otash, Mehr kabi ismlar qadimgi eroniy madaniyat ta'sirini ko'rsatadi. Bu jarayon turli madaniy qatlamlarning o'zaro uyg'unlashuvi natijasidir [2; 72].

Islom dini kirib kelgach, o'zbek nomlash an'anasida diniy motivlar yanada mustahkamlandi. Allohning sifatlari asosida tuzilgan Abdulloh, Abdurahmon, Abdulkodir kabi ismlar keng tarqaldi. Qur'oni karimda zikr etilgan payg'ambarlar nomi

— **Muso, Iso, Maryam** — o‘zbek xalqi orasida muqaddas ism sifatida qadrlanadi [3; 305]. Bu jarayon diniy tafakkurning xalq ongiga chuqur singganini ko‘rsatadi.

O‘zbek qadimiy ismlarida himoyaviy (apotropeik) motivlar ham alohida ahamiyat kasb etadi. Qadimda bola yashab ketmaydi degan xavotir kuchli bo‘lgan davrlarda Tursun, To‘xtasin, O‘lmas kabi ismlar berilgan. Bu nomlar bolaning umrini uzaytirish niyatini bildirgan. Ism orqali yovuz kuchlarni chalg‘itish g‘oyasi qadimgi sehrli tafakkur bilan bog‘liqdir [1; 48].

Ba’zi o‘zbek ismlarida epik qahramonlar ta’siri ham seziladi. Masalan, Rustam nomi **Rustam** obrazi bilan bog‘liq bo‘lib, jasorat va mardlik timsolini ifodalaydi. Bu esa o‘zbek antroponimiyasida og‘zaki ijod va epik an’analar muhim o‘rin tutganini ko‘rsatadi [2; 72].

O‘zbek qadimiy ismlarini semantik jihatdan tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ular asosan uch asosiy motivga tayanadi: kosmogonik (Oy, Quyosh, Yulduz), totemistik (Bo‘ri, Arslon), diniy-tefor (Tangri, Abdulloh) motivlar. Ushbu qatlamlar o‘zbek xalqining tarixiy dunyoqarashi va diniy evolyutsiyasini aks ettiradi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek qadimiy ismlarida mifologik va diniy motivlar xalqning ko‘p asrlik ma’naviy tajribasi mahsulidir. Ism orqali inson ilohiy kuch bilan bog‘lanish, himoya topish va ezgu fazilatlarini mujassam etish niyatini bildirgan. Shunday qilib, o‘zbek antroponimiyasi nafaqat lingvistik birlik, balki boy tarixiy-madaniy merosning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi [6; 42].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Assmann J. Egyptian Solar Religion. London, 1995.
2. Grimal P. The Dictionary of Classical Mythology. Oxford, 1996.
3. Qur’oni Karim. Toshkent nashri.
4. Superanskaya A.V. Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo. Moskva, 1973.
5. Tokarev S.A. Rannie formy religii. Moskva, 1990.
6. Brown F., Driver S., Briggs C. Hebrew and English Lexicon of the Old Testament. Oxford, 1907.

7. Hamilton E. Mythology: Timeless Tales of Gods and Heroes. New York, 1942.
8. Gumilyov L.N. Drevnie tyurki. Moskva, 1967.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING